

O TRANSKRIPCICIJI EGZOTIČNIH, OSOBITO KINESKIH IMENA

Dalibor Brozović

Transkripcija nelatiničkih imena u našu abecedu postaje sve važniji problem i u nas i u svijetu. Tome ima nekoliko uzroka, pa ću pokušati da ih nabrojim:

1. Neevropski narodi, a o njima se tu i radi, svakim danom sve odlučnije ulaze u središte svjetskih zbivanja, i već je daleko ono doba, kada su azijski i afrički narodi bili samo objekti povijesti. U svjetskoj se znanosti i publicistici ta promjena već odrazila, to više, što je sve manja uloga kolonijalističkih posrednika između svjetske kulturne, političke i naučne javnosti s jedne i afričkih i azijskih naroda s druge strane, a i sama se ta javnost izvanredno proširila. Istočna i zapadna obala sjevernog Atlantika prestadoše biti jedinom svjetskom pozornicom.

2. Evropa se već nekoliko stotina godina služi jednom transkripcijom sastavljenom od engleskih, francuskih, španjolskih, portugalskih, nizozemskih, njemačkih i talijanskih grafičkih i fonetskih navika (već prema raspodjeli kolonija i utjecaja). Iako je sastavljena od različitih dijelova, ta je transkripcija ipak uglavnom jedinstven sustav. On egzotična imena prilagođuje evropskoj romansko-germanskoj fonetici služeći se raznim grafičkim sredstvima, koja su sva u krajnjoj liniji latinskog podrijetla. No danas se u srednjoj i istočnoj Evropi i u nas sve češće sukobljuje ova zapadnoevropska transkripcija s ruskom. To su dva usporedna izvora naučnih, političkih i kulturnih informacija, s dvjema transkripcijama i s dva pisma. Ruska se transkripcija znatno razlikuje od zapadnoevropske: ona je često nastala u izravnom dodiru s azijskim narodima, Rusi imaju drugačija grafička i fonetska sredstva, što se vidi i u njihovoj transkripciji iz zapadnoevropskih jezika, pa i kad transkribiraju evropsko bilježenje afričkih imena. A ako se radi o sjevernoafričkom i bliskoistočnom pojasu, u ruskoj se transkripciji nalaze i ostaci osobitih grčkih tradicija.

3. Neki su afrički i azijski narodi primili latinicu (na pr. Turci), i u takvoj se prilici valja služiti originalnom grafijom kod vlastitih imena (zemljopisnih i osobnih), isto kao kad se radi o evropskim narodima. No to su činjenice novijeg datuma, pa se još uvijek pojavljuju i u nas i u Evropi stare transkripcije iz predlatiničkog doba. Ta usporednost smeta i stvara zbrku, a katkad je staro pisanje i opravdano (ako je za pojedina imena zaista uobičajeno — na pr. naše pisanje nekih turskih imena, osobito povijesnih). Još je teži slučaj, ako se čija latinica u Evropi ne može upotrebljavati zbog tehničkih razloga (suviše izmijenjena slova). Tako je s vijetnamskom latinicom. I na koncu se pojavljuje još jedna komplikacija. Pojedini su azijski i afrički narodi nezadovoljni s latiničkom transkripcijom,

koja se za njihova imena upotrebljava u Evropi. To je i razumljivo, budući da te transkripcije slabo pokazuju fonetiku njihovih jezika, i što je još gore, nimalo ne poštuju njihove fonološke opozicije. Nezadovoljstvo se još više povećava zbog neprikladnosti zapadnoevropske i ruske transkripcije za bibliografska, bibliotečna i enciklopedijska transliteriranja iz njihovih pisama u latinicu i ćirilicu i obratno. To sve znatno ometa mnoge ozbiljne poslove i uzrokuje nesporazume, dvosmislenosti, pa čak i incidente. Da bi to izbjegli, vlade i učenjaci iz tih zemalja izrađuju vlastite službene i polu službene sustave za transkripciju i pokušavaju ih uvesti uglavnom preko Ujedinjenih Naroda. Te su transkripcije često veoma različite i od zapadnoevropske i od ruske, a u našim se novinama njihovi odrazi dosta često pojavljuju (iz izvora u Ujedinjenim Narodima). Nezgodno je, što neke zemlje imaju i po nekoliko takvih sustava (Japan). Osim toga ima i odrazâ raznih znanstvenih sustava, upotrebljivanih u specijalnim djelima, a u našoj se publicistici pojavljuju, kad pisac ne zna našeg uobičajenog oblika ili tog oblika uopće nema.

U ovim su trima točkama uzroci današnje nesigurnosti u transkripcijama. Pitanja, koja tako nastaju, zaslužuju, da se s njima praktično pozabavimo. U jednom od prošlogodišnjih brojeva »Jezika« pisao je Alija Selmanović o arapskim i perzijskim imenima. To je bila korisna inicijativa i ja sam u trećem ovogodišnjem broju pisao o istoj stvari. Sad bismo se mogli zadržati na jednom aktualnom i još težem problemu.

Danas je najteže pitanje, kako valja transkribirati kineska imena. U našoj se štampi sukobljuje ruska i zapadnoevropska transkripcija. Prva ima zvučne i bezzvučne suglasnike i opoziciju obično : meko *n* (osnova: sjevernokineski govorni jezik), druga pak ima samo bezzvučne suglasnike i opoziciju velarno: obično *n* (osnova: južnokineski govorni jezik). Naši se prevodioci ne slažu, čak ni kad upotrebljavaju istu transkripciju — »Vjesnik« 24. I. 1956. piše *Žen Min Ži Bao*, a *Borba*« istodobno *Ženj Minj Ži Bao* (pekinški dnevnik), iako je oboje iz ruske transkripcije. Najočitiiji je primjer nesklada jedan kineski roman, koji je u Jugoslaviji izašao iste godine u tri prijevoda. Evo naslovâ: Ting Ling: Sunce nad rekom Sangan (preveo Krsto Radović, Novo pokolenje, Beograd 1950), Din Lin: Sunce nad rijekom Sangan (preveo Josip Smolčić, Novo pokolenje, Zagreb 1950) i Din Lin: Sonce nad reko Sanganj (prev. Vera Brnčičeva, Slovenski knjižni zavod, Ljubljana 1950). Prvi je primjer engleske, a druga su dva ruske transkripcije (ljublansko izdanje dosljednije). Najzanimljivije je, da kinesko izdanje na engleskom jeziku ima naslov: Ting Ling: The Sun shines over the Sangkan river (Peking, Foreign languages Press, 1954), pa prema tome i beogradsko i zagrebačko izdanje imaju neku miješanu transkripciju u nazivu rijeke Sanganj-Sangkan.

Mi smo dosad upotrebljavali uglavnom zapadnoevropsku transkripciju kineskih imena u njezinu engleskom obliku, i to rjeđe engleskom, a češće hrvatskom grafijom. Oduvijek na pr. pišemo *Čang Kaj-šek* (najispravnije je ovako s prvim i drugim velikim, s crticom i s trećim malim početnim slovom). To otprilike odgovara engleskoj grafiji *Chiang Kai-shek*. Ruski je *Чан Кай-ши*. Ali zato legendarnog rukovodioca kineske revolucionarne armije uvijek zovemo *Ču-De*, a to je ruska transkripcija *Чжу Дэ* — engleska je sasvim drukčija: *Chu Teh*. Drugim riječima, ako bismo htjeli pisati dosljedno, kao što se drugi evropski narodi trude da to čine, morali bismo pisati po ruskom *Ču De* (točnije *Džu De*) i *Čan Kaj-ši*, ili po engleskom *Ču Teh* i *Čang Kaj-šek*. Sada imamo miješanu verziju, a ona se nažalost prilično udomaćila.

Još ne bi bilo tako zlo, kad bi se zapadnoevropska i ruska transkripcija razlikovale samo u zvučnim suglasnicima i u prednjem i stražnjem glasu. Ali kao što smo vidjeli u spomenutim imenima (*Chiang Kai-shek* : *Чан Кай-ши* i *Chu Teh* : *Чжу Дэ*), ima i drugih razlika, koje proistječu iz različitih kineskih baza za te transkripcije. Osim različitog odnosa prema dočetnim suglasnicima u kineskom slogu-riječi postoje i razlike u bilježenju kineskih samoglasnika i dvoglasnika. Na to mi veoma malo pazimo, čak i onda, kad se Angloamerikanci i Rusi slažu. Na pr. u imenima *Ču De* i *Ču En-laj* pišemo prvi dio obaju imena na isti način, a drugi ih razlikuju (*Чжу Дэ* i *Chu Teh*, ali *Чжоу Энь-лай* i *Chou En-lai*). Ova je naša небрижност dosta opasna, budući da su zbog siromašnosti kineskog konsonantizma vokali veoma važni, pa zato može doći do nezgodnih krivih identifikacija. Da dobijemo jasnu predodžbu o praktičnoj razlici između dviju transkripcija i o mogućnostima za miješanje u našoj štampi, donijet ću nekoliko imena iz jedne ukusne kineske ilustrirane knjige¹ s usporednim ruskim, engleskim i francuskim tekstom (izostavljam samo francusku verziju):

Синьцзян — Sinkiang	Вэй Юй-си	— Wei Yu-hsi
Бэйдаихэ — Peitaiho	Цинхай	— Chinghai
Циндао — Tsingtao	Чунцин	— Chungking
Лушань — Lushan	Тянь Ань Мынь	— Tien An Men.

Ovdje bismo ipak morali reći nekoliko riječi o kineskom jeziku uopće, da dobijemo jasniju sliku o problemu. U Kini zapravo ne postoji samo jedan govorni jezik. Ne radi se sad o bezbrojnim dijalekatskim razlikama, nego stvarno o jezicima, njih 4—5 (naime t. zv. mandarinski ima drukčiji karakter od ostalih). Svaki je od njih u svom dijelu zemlje jezik svih oblika privatnog i javnog života. No glavna je razlika između juga i sjevera. Zato ovdje možemo iznijeti samo neke opće značajke. Osnovna je, da svaka riječ

¹ Счастливая китайская молодёжь — Happy Youth of China, Пекин-Peking 1955.

mora imati samo jedan slog. Taj slog može početi samo s jednim suglasnikom, nikako s dva ili više. Slog mora biti otvoren, t. j. ne smije svršavati suglasnikom (toga se na sjeveru drže strože nego na jugu). Jedini je izuzetak s nosnim suglasnikom *n* (velarno i obično), i zato se toliki slogovi svršavaju na *n* ili *ng* (engl. transkripcija). Iza početnog suglasnika dolazi samoglasnik ili dvoglasnik, ili se pak slog sastoji od samog samoglasnika odnosno dvoglasnika. Prema tome je lako izračunati teoretski moguć broj kineskih slogova-riječi. To je zbroj ovih četiriju točaka:

1. Broj samoglasnika i dvoglasničkih (i troglasničkih) kombinacija;
2. Uz svaki kineski suglasnik dodan je jedan od samoglasnika i dvoglasnika, dakle točka 1. puta broj suglasnika;
3. Zbroju točke 1. i 2. možemo dodati na konac *n*;
4. Isto to s velarnim *n*.

Taj je teoretski najveći broj slogova ipak u svima kineskim jezicima neusporedivo manji od broja mogućih glasovnih kombinacija u bilo kojem evropskom jeziku. Zato ima vrlo mnogo homonima. To Kinezi donekle izbjegavaju raznim muzičkim tonovima, ali još uvijek ostaje i previše homonima za evropska shvaćanja. Nijedna transkripcija ne bilježi razlikâ u tonu, pa je opasnost od krivih identifikacija vrlo stvarna uz tako golem broj homonima.

Ovu opasnost još povećava već spomenuto siromaštvo kineskog konsonantizma. Moguće su uglavnom dvije fonološke opozicije: bezvučni suglasnici prema aspiriranim (Jug) i zvučni prema bezvučnim (Sjever). Osim toga nema glasa *r* — Kinezi imaju *l* iza *r* i za *l* (Japanci pak imaju *r* za oba glasa). Kako engleska transkripcija, osnovana na južnom izgovoru, ne poštuje opoziciju bezvučni : aspirirani (samo izuzetno označuje aspiraciju *h*; v. u primjerima Wei Yu-*hsi*), to je broj homonima u toj transkripciji automatski gotovo udvostručen. Ruska razlikuje zvučne i bezvučne i zato je bar u načelu bolja.

Kad smo već kod kineskih imena, možemo nešto reći i o načinu, kako ih valja pisati bez obzira na transkripciju. Naše knjige i novine pišu obično ovako: Mao Ce Tung, Ču En Laj, Sun Jat Sen i t. d. Pravopis o tome ne kaže ništa. No već sam rekao, da je najispravnije pisati prvi i drugi slog s velikim početnim slovom, a treći s malim i povezati drugi i treći crticom. Naš je način pisanja zastario i nitko ga više ne upotrebljava, ni na Istoku ni na Zapadu. I Rusi i Angloamerikanci pišu samo na pr. Чан Кай-ши odnosno Chiang Kai-shek, to su već i drugi Evropljani definitivno prihvatili, pa to možemo učiniti i mi i napustiti pisanje na pr. Čang Kaj Šek, to više, što ono nije propisano u pravopisima. Nije to nevažna sitnica — o Kini će se sve više govoriti u cijelom svijetu i poslije će nam biti još teže da promijenimo ovo nepravilno pisanje. O velikim i malim slovima i o crtici

ne radi se samo kod Kineza, ista je neujednačenost i u našem pisanju drugih nekih egzotičnih, osobito dalekoistočnih imena (burmanskih, japanskih, korejskih). No u Koreji se susrećemo i s transkripcionim problemom, koji veoma slični na kineski.

Svi se još sjećamo nesretnog Korejskog rata. Onda se o glavnom gradu Sjeverne Koreje pisalo kod nas čas pod imenom *Fenjang*, čas pod imenom *Pjongjang*. Najveća južnokorejska luka zvala se čas *Pusan*, čas *Fusan*. I tu je uzrok isti: *Пхэньян* i *Pyongyang* i *Пусан* i *Fusan* (ne ulazeći još u to, da su i Rusi i Englezi nakon japanskog poraza promijenili svoje dotadašnje korejske transkripcije, a i od njih se bilo našlo kod nas tragova). Problem je dakle sličan kao i u Kini. Sve to traži svoje rješenje.

Kad bi Kinezi prihvatili latinicu, rješenje bi bilo lako: postupali bismo s njihovim imenima kao sa svima ostalima, što se pišu latinicom. No zasad od toga uza sva govorkanja nema još ništa, Kinezi samo pojednostavnjuju svoje pismo reducirajući broj znakova (t. j. forsiraju fonografske elemente na štetu ideografskih). Teško je uostalom i vjerovati, zbog prirode kineskog jezika (odnosno jezika), da bi Kinezi lako uveli latinicu. Vjerojatno im ne bi bila dosta latinica i ćirilica skupa, a potonja bi čak bila prikladnija kao osnova. Nama dakle preostaje samo da stvorimo svoju vlastitu transkripciju. Sâm ne predlažem ništa, reći ću samo jedno: *ruska je za temelj bolja, na zapadnoevropsku smo više navikli*. No problem moramo riješiti, tu su novine, knjige, udžbenici, enciklopedije. Pitanje je ozbiljno. Čitao sam prije nekoliko mjeseci u našim novinama, da su u blizini burmanske granice Kinezi likvidirali neke »gomindanske« bande. Koji će naš čitalac pogoditi, da je to zapravo samo ruska transkripcija za kuomintanške bande?

O IZGOVORU I TRANSKRIPCiji ORIJENTALNIH RIJEČI I IMENA

Ismet Smailović

Jedno važno pitanje, koje u našim pravopisima nije riješeno, a treba već jednom da se riješi, jest izgovor i transkripcija arapskih, perzijskih i turskih riječi, onosno imena. O tome je Alija Selmanović u 3. broju »Jezika« 1955. rekao svoje mišljenje i dao inicijativu da se to pitanje ozbiljnije shvati i stručno obradi, ali je i Dalibor Brozović u 3. broju ovogodišnjeg »Jezika« iznio svoje mišljenje u vezi s tim pitanjem, odbacujući izvjesne (ali mislim umjesne) prijedloge Alije Selmanovića. Budući da me to pitanje mnogo zanima i budući da ga treba prečistiti prije konačne redakcije našeg novog pravopisa, to se želim ovom prilikom osvrnuti na oba spomenuta prijedloga.

Točno je, da u našoj štampi i uopće u pisanim djelima (pa i u govoru) nije sve u redu s transkripcijom i izgovorom turskih, perzijskih, a osobito